

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційну роботу

Терещенко Оксани Вікторівни

на тему «Соціальна міграція як предмет філософського дослідження»,
представлену на здобуття ступеня доктора філософії

в галузі знань 03 – Гуманітарні науки
за спеціальністю 033 – Філософія

Актуальність теми дисертації.

Міграція є одним з ключових аспектів глобального розвитку сучасного світу, який З.Бауман називає «плинною сучасністю». Хоча міграція може мати різноманітні причини – економічні труднощі, політичні конфлікти, культурні трансформації – її впливи на соціальний та соціокультурний ландшафт країн та регіонів, що сприяють формуванню різноманітності та взаємодії між культурами, мають спільні наслідки та риси.

У філософському сенсі міграція представляє собою антропологічне та екзистенційне явище, яке викликає глибинні трансформації у бутті та свідомості як індивіда, так і спільноти. Це, в свою чергу, дозволяє розрізняти індивідуальні та групові відмінності у сприйнятті та впливі міграції. Дані відмінності, що проявляються у різноманітності соціокультурної динаміки, можуть створювати нові виклики і для самих мігрантів, і для приймаючих суспільств. Найяскравіше дані виклики проявляються у феноменах маргінальності, лімінальності, соціокультурної ідентичності.

Осмищення міграційних процесів – різновекторного руху у соціокультурному просторі особистостей і спільнот, який має як об'єктивні, так і суб'єктивні причини, є особливо важливим для України під час повномасштабного вторгнення росії. Даний фактор суттєво вплинув на інтенсивність міграційних процесів, спричинивши появу численних внутрішніх переселенців (внутрішньо-переміщених осіб) та біженців за межі України.

Відтак, дослідження міграції як складного антропологічного, екзистенціального й соціокультурного явища потребує міждисциплінарної методологічної основи. Саме тому розгляд даної проблеми у контексті системного філософського осмищення видається найбільш продуктивним і може бути реалізований у межах соціально-філософської концептуалізації міграції як соціокультурного феномена буття людини.

Оцінка обґрунтованості наукових результатів дисертації, їх достовірності та новизни.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження, зафіксованих дисертанткою в роботі, полягає в наступному:

1. Доведено, що для осмислення адаптації емігранта до соціокультурного середовища нової країни доцільно використовувати концепт «лімінальність», який означає перехідні стани між етапами розвитку людини або спільноти. Лімінальність – це закономірний процес як особистісного, так і соціального життя; у міграції стан лімінальності загострюється, характеризується екзистенціальними кризами;

2. Показано, що лімінальність мігранта існує в індивідуальній, груповій та суспільній формах, має темпоральні виміри моменту, періоду, життя та епохи. Лімінальність може бути деструктивною або конструктивною (ресурсною) у залежності від волі, цілепокладання, саморефлексії, комунікативних навичок особистості, її соціокультурної відкритості та моральних принципів. У разі деструктивного розвитку лімінальності емігрант стає маргіналом, у випадку конструктивної (ресурсної) лімінальності емігрант проходить стадії білінгвізму, адаптації, інтеграції, акультурації при збереженні первинної ідентичності;

3. Виявлено, що в процесі адаптації будь-якого мігранта можна виділити долімінальний, лімінальний та постлімінальний періоди, які одночасно можна назвати і станами. В долімінальному стані людина перебуває, готуючись трансформувати життя, пізнати нове, знайти кращі умови існування та самореалізації, з іншого боку, життя у Батьківщині з різних причин може ставати об'єктивно нестерпним. Це виштовхує суб'єкта у лімінальний стан, стан нестабільності та дезорієнтації, в якому відбувається обмірковування, переоцінка попереднього життєвого досвіду та розгортаються процеси адаптації, інтеграції, акультурації в новому суспільстві. Лімінальний стан переходить в постлімінальний, коли людина усвідомила минулий досвід та ефективно вибудовує новий спосіб життя;

4. Визначено, що кількісні і якісні характеристики лімінальності мігрантів та їх спільнот корелюють з відповідними характеристиками їх міграційної мобільності. Чим більшою є міграційна мобільність, що виражається у толерантності, мовній й світоглядній відкритості, тим конструктивнішим стає процес лімінальності і адаптація мігрантів до нової країни проживання;

5. Теоретично обґрунтовано та показано формування подвійної ідентичності мігранта, що означає поєднання в одній особистості ідентичності Батьківщини і нової країни проживання. В методологічних координатах метаантропології показано, що подвійна ідентичність демонструє певну

еволюцію у буденному, граничному й метаграничному вимірах буття людини й суспільства, розвиваючись від окремої самоідентифікації до набуття подвійної ідентичності;

6. Теоретично обгрунтовано та показано через конкретні соціальні практики, як відбуваються процеси інтеграції, акультурації, адаптації мігрантів у Греції, переважно – на прикладі українських біженців, розкрито велику роль мови, білінгвізму, культурного діалогу, літературного перекладу у справі формування соціокультурної подвійної ідентичності українських мігрантів у Греції, розгортання в їхньому бутті постлімінального періоду інтеграції.

Наукові результати дисертації, безумовно, містять елементи новизни, є обгрунтованими і доцільними.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність та дотримання принципів академічної доброчесності.

За своїм змістом дисертаційна робота здобувача Терещенко Оксани Вікторівни повністю відповідає Стандарту вищої освіти зі спеціальності 033 – Філософія та напрямкам досліджень відповідно до освітньої програми Філософія.

Дисертаційна робота є завершеною науковою працею і свідчить про наявність особистого внеску здобувачки у науковий напрям філософії.

Розглянувши звіт подібності за результатами перевірки дисертаційної роботи на текстові співпадіння, можна зробити висновок, що дисертаційна робота Терещенко Оксани Вікторівни є результатом самостійних досліджень здобувачки і не містить елементів фальсифікації, компіляції, фабрикації, плагіату та запозичень. Використані ідеї, результати і тексти інших авторів мають належні посилання на відповідне джерело.

Мова та стиль викладення результатів.

Дисертаційна робота написана українською мовою. Викладення матеріалу в роботі характеризується логічною послідовністю, об'єктивністю, аргументованістю висновків. Текст роботи написано науковим стилем мовлення з використанням загальноприйнятої термінології із області філософії.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 285 найменувань та додатків. Загальний обсяг дисертації 236 сторінок.

У вступі дисертантка зазначає актуальність дослідження проблематики соціальної міграції в контексті філософського дискурсу, аналізує ступінь наукової розробки даної проблеми, розкриває зв'язок роботи з науковими

програмами, планами, темами, визначає мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, окреслює теоретико-методологічні основи дослідження, обґрунтовує положення наукової новизни дослідження, визначає теоретичне та практичне значення роботи.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження», в межах міждисциплінарного ракурсу аналізу міграційних процесів, авторка розкриває потенціал провідних філософських шкіл у осмисленні міграції як соціокультурного буттєвого феномена. При цьому увага приділяється як класичним підходам, що уособлені постатями Г.Гегеля, І. Канта, Л. Фейєрбаха, так і постмодерністським ідеям, представленим доробком М.Бланшо, Ж.Дерріди, М.Фуко. Розкриваючи методологію дослідження соціокультурних вимірів міграції, авторка акцентує увагу на таких методах: компаративістський (сприяє продуктивності аналізу різноманітних підходів до соціокультурних вимірів феномену міграції), діалектичний (уможливлює дослідження суперечливості міграційних процесів в сучасному світі та суперечливості буття мігранта у стані лімінальності), аксіологічний (дозволяє аналізувати як ціннісне протистояння, так і діалог носіїв різних цінностей). Здійснюючи ретроспекцію теоретичних засад дослідження греко-українських зв'язків, необхідних для більш предметного аналізу вимірів мультикультуралізму, авторка надає короткий огляд становлення і розвитку міжкультурної комунікації греко-українських етносів, в тому числі розглядаючи і особливості українській діаспорі у Греції.

Другий розділ «Соціокультурні виміри процесів міграції» містить уточнення провідних дефініцій дослідження: міграція, еміграція, імміграція, репатріація, переміщена особа, біженець, мігрант, ідентичність, лімінальність. Остання дефініція трактується як стадія переходу системи (особистості, спільноти, суспільства) з одного стану (стадії) в інший та розглядається як послідовність фаз: розділення – межа – відновлення. Ідея стадіальності процесу лімінальності знаходить своє втілення у концепції основних періодів міграції: долімінального, лімінального та постлімінального. Розглядаючи інтеграцію і акультурацію як особливості соціокультурної адаптації мігранта, авторка вводить концепт «маргінальності» у трактуванні Р. Парка, що розумів маргінальність як положення індивідів, що перебувають на межі двох різних конфліктогенних культур, що спричиняє певну неадаптованість мігрантів та «інших культурних гібридів». Розвиваючи цю тему, дисертантка розглядає теорії провідних дослідників даної проблематики: Р. Мертон (п'ять форм адаптації мігрантів), А. Рудігера та С. Спенсера (п'ять концепцій соціальної інтеграції мігрантів), Дж.Беррі (основні стратегії акультурації з

урахуванням культури А та культури В). У контексті дисертаційного дослідження особливого значення набувають ті проблеми та виклики, з якими, насамперед, стикаються саме представники культури В, і які отримали у відповідній літературі назву «культурного шоку» або «стресу акультурації». У даному розділі також здійснюється обґрунтування лімінальності як базового соціокультурного феномену процесів міграції та феномену подвійної ідентичності мігрантів.

Розділ «Сучасний соціокультурний контекст процесів міграції у греко-українських відносинах» присвячений аналізу особливостей міграції українців у Греції на тлі викликів сьогодення, дослідженню характеру взаємодії державних структур і громадянського суспільства Греції та України у процесах міграції та характеристиці провідних соціокультурних форми адаптації українських мігрантів у Греції. Слід відзначити висвітлення теми складного психологічного стану українських біженців, які переживають пост-стресовий синдром і потребують професійної психологічної й психоаналітичної допомоги. Доведено, що програми МНПСС та проєкти ВООЗ є ефективними інструментами психологічної корекції людей, постраждалих від воєнних дій. В межах даного розділу також надано характеристику соціальним активностям провідних громадських та гуманітарних організацій Греції у справі адаптації біженців (Terre des hommes, Міжнародний комітет порятунку (IRC), Caritas, Intersos, Médecins Sans Frontières і Médecins du Monde), що проявляються у соціальному моніторингу, медичній допомозі, курсах вивчення мови, культуротворчих заходах. Звернено увагу на роль якісного літературного перекладу у процесах взаємопроникнення та взаємозбагачення культурних кодів грецького та українського суспільств, оскільки входження мігрантів у чужий соціокультурний простір через літературні переклади та міжнародні культурні зв'язки відкриває перспективи філософської рефлексії соціалізації особистості мігранта.

Дисертаційна робота оформлена відповідно до вимог наказу МОН України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації».

Оприлюднення результатів дисертаційної роботи.

Наукові результати дисертації висвітлені у 24 наукових публікаціях здобувача, серед яких: 3 – наукові праці, в яких представлені основні наукові результати (зокрема 1 – категорії Scopus); ; 8 – наукових праць, які додатково відображають результати дисертації.

Також результати дисертації були апробовані на 13 наукових фахових конференціях, зокрема: «Громадський активізм українських мігрантів Європи:

згуртовані новими викликами» (24.10.2019, м. Львів), «Соціальна робота і сучасність: теорія та практика вирішення проблем учасників і постраждалих у збройних конфліктах» (28 березня 2019 року, м.Київ), «Філософські засади креатосфери у контексті творчості» (30 травня 2019 року, м.Київ), «Людина і штучний інтелект: виміри філософської антропології, психоаналізу, арттерапії та філософської публіцистики. Підхід філософської антропології як матаантропології» (2020, Київ), III Міжнародна науковопрактична конференція «Філософія і науково-технічна творчість у хронотопі технічного університету» (2020, Київ).

Публікації здобувачки оформлені на високому науковому рівні, основні положення та результати дисертаційної роботи отримані авторкою особисто, порушення принципів академічної доброчесності не виявлено. Таким чином, наукові результати, описані в дисертаційній роботі повністю висвітлені у наукових публікаціях здобувача.

Недоліки та зауваження до дисертаційної роботи.

1. На мій погляд, у дисертації забагато термінів, які множать сутності. Наприклад, лімінальність можна пояснювати через синтез процесів маргінальності та акультурації, а подвійну ідентичність – через інтеграцію як одну із стратегій акультурації, використовуючи, до прикладу, концепцію Дж.Беррі (Berry, 2008). Також малопроясненими залишаються контексти вживання концепту «ідентичності»: мова йде про етнічну чи національну ідентичності (С.60-63). В подальших розділах роботи з'являється відсилання й до «релігійної ідентичності» (С.95).

2. Не зовсім зрозуміло, чому концент «міграційна мобільність» аналізується через толерантність, мовну та світоглядну відкритість, а не в контексті більш традиційних для мобільності категорій руху (переміщення) в соціокультурному просторі.

3. Досить контроверсійно звучить ідея щодо долімінального, лімінального і постлімінального періодів чи станів. Наскільки доречно концепти «долімінальний», «лімінальний» і «постлімінальний» вживати на пояснення одночасно і періодів, і станів адаптації мігрантів до нового соціокультурного середовища (С.120-121)?

4. Хотілося б більш детального уточнення, хто саме і яким чином здійснює функції соціального медіатора між мікро-і макросоціумами країн-донорів і країн-рецепієнтів з метою оптимізації процесів інтеграції мігрантів.

В цілому, вважаю, що висловлені зауваження не є визначальними і не зменшують загальну наукову новизну та практичну значимість результатів та не впливають на позитивну оцінку дисертаційної роботи.

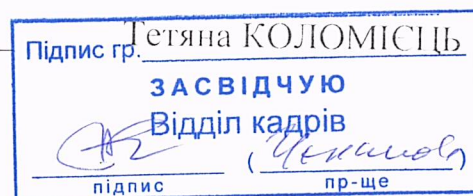
Висновок про дисертаційну роботу.

Вважаю, що дисертаційна робота здобувача ступеня доктора філософії Терещенко Оксани Вікторівни на тему «Соціальна міграція як предмет філософського дослідження» виконана на високому науковому рівні, не порушує принципів академічної доброчесності та є закінченим науковим дослідженням, сукупність теоретичних та практичних результатів якого розв'язує наукове завдання, що має істотне значення для гуманітарних наук. Дисертаційна робота за актуальністю, практичною цінністю та науковою новизною повністю відповідає вимогам чинного законодавства України, що передбачені в п.6 – 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Здобувач Терещенко Оксана Вікторівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 03 – Гуманітарні науки за спеціальністю 033 – Філософія.

Рецензент:

доцент кафедри соціології,
к. філос.наук, доцент

«20» грудня 2023 року